

Проф. др Станка Стјепановић

Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву

ЗАШТИТА СТАНОВНИШТВА ОД ИЗЛОЖЕНОСТИ ДУВАНСКОМ ДИМУ

Држава може законском нормом утицати на понашање свог становништва, а може постићи промјену у понашању и другим актима који нису закони. Опорезивањем дувана и дуванских производа држава прима незанемарљиву суму новца. С друге стране, држава одлива огромне суме новца у здравствене фондове који се користе за лијечење болесног становништва од посљедица употребе дуванских производа. Тако, ствара се један зачарани круг из кога држава не може изаћи без озбиљног приступа извршењу законске норме о забрани пушења. Недавно је у Србији донесен Закон о заштити становништва од изложености дуванском диму, који још не даје резултате. У Републици Српској постоји слично законско рјешење. Ауторка у овом раду указује, на основу истраживања, да упозорења исписана на дуванским производима нису доживљена од стране пушача као застрашујућа, већ само као дизајн кутије. Да ли се може постићи циљ – заштита здравља становништва доношењем законске норме о забрани пушења у одређеним просторима? По мишљењу ауторке, одговор на то питање је негативан.

Кључне ријечи: Забрана пушења; Заштита; Здравље; Угроженост, Зависност.

1. УВОД

Ако једно друштво жели санкционисати понашање својих чланова, за које сматра да тим понашањем угрожавају не само себе већ и своју околину, оно то чини доношењем закона који ће својом санкцијом према учиниоцу помоћи и учиниоцу и друштву. Ако законодавац има жељу да се проблем доиста ријешити, он се може контролом извршења норме и ријешити. Какве ће резултате норма дати у примјени, то зависи од више чинилаца. Да ли је довољно

запријетити санкцијом уколико се пуши на јавним мјестима или ту треба укључити и друге видове понашања? Да би се добио конкретан одговор на то сложено питање, потребно је спровести истраживање у групама потрошача дувана.

Како је у Републици Српској на снази Закон о забрани пушења на јавним мјестима, а у Србији је недавно донесен Закон о заштити становништва од изложености дуванском диму, покушаћемо да у раду анализирамо све тешкоће у њиховом провођењу.¹ Који су циљеви доносиоца норми о забрани пушења и рекламирања дуванских производа?² Да ли се може постићи циљ – заштита здравља становништва доношењем законске норме о забрани пушења у одређеним просторима? Наш рад је резултат истраживања групе од стотину пушача старости од двадесет пет до педесет година, подједнако заступљене полне припадности и разних нивоа образовања – од основне школе до факултетских образованих. Основно питање постављено пушачима је када су почели пушити. Друго питање је како на њих дјелује застрашујући текст на свакој кутији цигарета коју пуше. Треће питање је шта мисле о норми о забрани пушења на јавним мјестима. Ако могу нешто слободно купити, и то у супермаркету заједно са хљебом и млијеком, зашто онда не могу то и потрошити јавно, било је најчешће противпитање анкетираних.

Да ли је забрана пушења атак на слободе и права човјека? Кома су у интересу застрашујући натписи на цигаретама – законодавцу, пушачима, или дуванској индустрији? Није ли то у поремећеном систему вриједности најбоља реклама за дувански производ? У овом раду покушаћемо доказати да је одговор на ово последње питање потврдан. Овдје су у сукобу два људска права, и то право човјека на живот и здравље и право човјека да троши оне производе које држава продаје и које може легално купити у свакој продавници, па и у оној гдје редовно купује хљеб и млијеко.

2. ЗАШТИТА НЕПУШАЧА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

На конференцији за штампу 19. јуна 2010. године, шеф истраживачког тима Џонатан Смит (*Jonathan Smith*) са Универзитета

¹ Закон о забрани пушења дуванских производа на јавним мјестима, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 46/04.

² Закон о забрани рекламирања дуванских производа, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 46/04.

Johns Hopkins у Мериленду објавио је резултате истраживања двадесет девет стручњака из петнаест земаља о штетности дуванског дима на непушаче. Према том извјештају, резултати указују да су последице по непушаче далеко теже него што су ранија истраживања показала.

Законодавство Републике Српске нема велики број норми о заштити непушача. Закон о забрани пушења дуванских производа на јавним мјестима објашњава у првом члану циљ забране пушења дувана и дуванских производа на јавним мјестима. Циљ је заштита непушача и ризичних група од пасивног пушења. Под ризичним групама закон подразумева малољетна лица, труднице и старије особе. Непушачи се законом заштићују од пушача, јер пушачи, упражњавајући своје право да пуше, истовремено наносе штету непушачима трујући их састојцима дуванског дима који излази из њихове цигарете. Могло би се рећи да ово законско рјешење полази од начела забране злоупотребе права које је још давне 1888. године у Општем имовинском законнику за Књажевину Црну Гору унио у наше право Валтазар Богишић.³ Колико малољетник може бити заштићен од пушача ако га закон штити само у школи и школском дворишту?

2.1. Мјеста заштите

Закон је дефинисао јавна мјеста као установе гдје се пружају услуге за јавност и мјеста гдје се окупља више људи. Он је набројао примјера ради шта се сматра васпитно-образовном установом. То су: јаслице, вртићи, основне и средње школе, факултети и универзитети и друге образовне установе. У сваком конкретном случају треба протумачити које су то друге образовне установе. Установе за смјештај и боравак ученика и студената сматрају се јавним мјестима на коме се штите непушачи. Ако се непушач нађе у кругу здравствене установе, државне, административне и правосудне институције, као и културне установе, биће заштићен законом о забрани пушења. Исту такву заштиту уживаће у прехрамбеним установама, средствима јавног превоза и на радном мјесту. Закон не каже на ком радном мјесту, што значи на сваком радном мјесту, гдје год да се непушач налази. На крају, Закон каже „остала јавна мјеста“ и примјера ради наводи банке, поште и про-

³ Чл. 1000 Општег имовинског законика за књажевину Црну Гору: „Ни својим се правом служити немош тек другом на штету ил досаду.“

давнице. Широким тумачењем члана 2 Закона може се доћи до закључка да се практично све може сматрати јавним мјестом, осим куће и стана у коме малољетни непушач живи са својим родитељима или са старатељем или усвојоцем.

2.2. Остваривање законске заштите непушача

Овако високо постављене циљеве заштите непушача закон није достигао у петогодишњој примјени. То се може видјети из задимљених просторија факултета, кабинета, ординација у које навраћа студентска популација да пријави испит, подигне индекс, да иде на консултације, прегледе, вјежбе.

Колико на ученика основне школе васпитно дјелује када види свог наставника како улази са цигаретом у посебну просторију у школи на свакој паузи? Није ли то порука ученику да се само негдје не смије пушити, а да се све оно што је забрањено може извршавати на другом мјесту? Како неко ко не може да се избори са зависношћу од дуванског дима може бити узор и заштита дјечи и младима и пренијети им поруку о штетности дуванског дима и за пушаче и непушаче?

Можемо закључити да је контрола провођења закона потпуно заказала. Надзор над примјеном закона треба да обављају здравствени, просвјетни, санитарни инспектори, инспектори рада и заштите на раду. Комунална полиција и полиција су такође обавезне да контролишу примјену овог закона.

Иако је законска обавеза послодавца да одреди просторију у којој је дозвољено пушење, по таквим установама слободно се шета са упаљеним цигаретама. Непушачима једино преостаје да се гуше у диму својих радних колега или претпостављених, уз ризик да добију и отказ уколико приговарају својим радним колегама због пушења, јер ремете хармонију пушача.

Законско рјешење о заштити непушача од дуванског дима у Републици Српској потпуно је неостварено у пракси и није њиме постигнута ни заштита непушача, а нити је пушачки дио популације добио снажан сигнал да њихово понашање држава више неће толерисати и да им даје само мало простора за властито тровање организма, али да тиме жели заштитити непушаче. То би се могло схватити тако да држава покушава заштитити друге од пушача и рећи да је то осмислила као њихову изолацију у одређеном простору, слично свакој другој инфективној болести. Без стварне воље

да то и проведе у дјело, закључујемо да су непушачи још више угрожени, нарочито дјеца и млада популација.

3. ЗАКОНСКА ЗАШТИТА ПУШАЧА

Када се донесе норма која жели заштитити потрошаче неког производа од самог тога производа, поставља се логично питање зашто законодавац, знајући да је тај производ толико штетан, уопште ставља тај производ у продају и на тај начин га доводи до потрошача.

Сада ћемо изложити како законско рјешење о забрани рекламирања дуванских производа штити пушаче од њих самих.⁴ Намјера законодавца изражена је у члану 1. С циљем смањења употребе дуванских производа и заштите јавног здравља, забрањује се реклама дуванских производа. Јавно здравље становништва подразумијева цјелокупно становништво – пушаче и непушаче. Сваки произвођач дуванског производа обавезан је да на паковању цигарета стави натпис забране рекламирања. То је недовољна заштита пушача, која, штавише, дјелује подстицајно.

У сваком сегменту друштва треба повести искрену и свеукупну борбу против никотинске зависности становништва, чиме се штити најважније право – на живот и здравље. Од основне школе до геронтолошких установа треба држати предавања о факторима ризика за здравље становништва повезаних са пушењем.

3.1. Опасност за здравље повезана с пушењем

У проведеном истраживању, сви анкетирани пушачи сложили су се да је пушење штетно, али само 5 % испитаних су били упознати са степеном такве опасности. Но, ни они нису упознати са компарацијом ризика по живот и здравље од пушења са другим ризицима, као што су саобраћајне несреће.

Пушење може довести до смртог исхода у случају рака на плућима, тзв. пушачки рак, хроничног бронхитиса и болести крвних судова. Статистика на нивоу европских земаља показује да се 90 % случајева пушачког рака плућа, 75 % случајева хроничног бронхитиса и 25 % случајева болести срца и крвотока завршава смртним исходом. Они који су умрли као пушачи у просјеку су

⁴ Закон о забрани рекламирања дуванских производа, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 46/04.

скратили свој живот до 15 година.⁵ Већина анкетираних пушача је минимизирала опасност од употребе дуванског дима. Једна образована жена, педагог, наводила је примјер свога дједа који је доживио осамдесет година, а она га је од свога првог сјећања упамтила само са цигаретом у устима. Од њега је, каже, научила пушити, јер га је много вољела, па га је опонашала већ од седмог разреда основне школе. Већина пушача сматра да су ризик за здравље и смртни исход релативни, јер човјека може сваки час задесити смрт на цести, ако неко на нас налети својим аутомобилом, може пасти у купатилу и ударити главом у плочице. У Енглеској је, у упоредби са континенталним државама, број саобраћајних несрећа мањи, а смртност од пушења већа од саобраћајних несрећа.

Пушачи имају честе инфекције дисајних органа које прати тешки јутарњи кашаљ. У својој околини шире дувански задах, као опушци који су преко ноћи остали у пепељари. Послије сваке испушене цигарете повисује се крвни притисак и број откуцаја срца у минути, а истовремено се сужавају периферне артерије. Врло често се ствара тромб. Све то доводи до хипертензије и оболијевања срца и крвних судова.

Кад би се у медијима стално објављивали подаци о садржају дуванског дима, те кад би наставници и професори, љекари и сви други који раде у јавним установама говорили о штетности дувана и то доказивали својим примјером, могло би се сматрати да је кренула искрена борба против дуванског дима, а за заштиту здравља цјелокупног становништва.

На једној страни, имамо развој еколошке свијести о загађивању наше планете, а на другој страни сваки минут у свијету нестане један хектар шуме који се спали у сушењу дувана. Стотине хиљада тона најфинијег папира не завршава као свеске за ђаке, већ као омот цигарета. Дуван уништава и ресурс који није обновљив, а то је обрадива површина земљишта.

Употреба дуванског дима је везала у Гордијев чвор пушача, непушача и државу, континенте и цијелу планету. Држава дозвољава производњу дувана као биљке. Произвођачи га сију на њивама уз употребу великих количина разних токсичних пестицида, затим га беру и суше листове у сушарама, трошећи велику коли-

⁵ Фактори ризика пушача, <http://www.rvh.khv.ru/people/smoke/index4.htm>, 20. октобар 2010.

чину дрвета, као што је случај у Бразилу и Пакистану, или троше велике количине гаса и електричне енергије. Послије тога га продају фабрикама за прераду дувана. Затим, тај производ креће у нови круг сијући смрт и болест. Држава долази до великих сума новца у свом буџету опорезивањем дувана, али истовремено још веће количине се одливају у здравствене фондове за лијечење становништва које је обољело управо трошећи тај дувански производ. Шуме су плућа наше планете, а оне се немилосрдно уништавају да би се осушио дуван који ће затровати плућа пушача и дисајне органе непушача.

Сваке године је све више малољетника и дјеце који пуше. Дјевојчице, будуће мајке почињу већ са тринаест година бити овисне о никотину. Какву поруку шаљу дјетету велики рафови супермаркета изнад чије касирке вијори кула од кутија цигарета разних боја? Како да разликује млијeko и бомбоне од цигарета? Све му је стављено у исту раван.

Неискреност у заштити здравља становништва види се из ових гигантских кутија са паклицима цигарета изнад глава продавача, јер свако мора проћи кроз благајну, дакле мора их свако видјети, па се забрана пушења претвара у велики изазов да се цигарета купи и троши.

4. ЗАШТИТА СТАНОВНИШТВА ОД ИЗЛОЖЕНОСТИ ДУВАНСКОМ ДИМУ У СРБИЈИ

За разлику од Републике Српске, која својим законима покушава заштитити непушаче од пушача, Закон о заштити становништва од изложености дуванском диму⁶ штити цјелокупно становништво. Не прави разлику између пушача и непушача, већ има намјеру да заштити цјелокупно становништво од излагања дуванском диму. Намјера законодавца је да ту заштиту постигне на тај начин што ће прописати мјере ограничења употребе дуванских производа и контролу забране пушења.

Закон врши селекцију и лицима која обављају одређене дјелатности не дозвољава пушење ни у посебној просторији. Те дјелатности су државна управа и локална самоуправа, здравствена заштита, васпитање и образовање, друштвена брига о дједи, соци-

⁶ Закон о заштити становништва од изложености дуванском диму, *Службени гласник Р. Србије*, бр. 30/10.

јална заштита, култура, спорт и рекреација, производња, контрола и промет лијекова, производња, смјештај и промет животних намирница и друштвена исхрана, као и медији и простор у коме се обављају снимање и јавно емитовање. На састанцима и јавном окупљању грађана, пушење је такође забрањено.

Циљ овог закона наизглед је био да заштити и пушаче од њих самих и непушаче од пушача, али се детаљнијом анализом његових одредаба може закључити да неке од њих указују на то да је у питању козметичка, а не стварна заштита.

Пушачи из круга наставног особља удаљени су изван школског дворишта, али могу своју никотинску зависност упражњавати на улици одмах до ограде школског дворишта. И, опет иста порука ђацима – смијете пушити, само не у кругу школе. Дуван није наркоманија већ само навика. Колико је тешко малом бићу разликовати забрану изласка из учионица на петоминутним одморима са забраном пушења у одређеној просторији, када може видјети на свакој паузи своје наставнике и административне раднике школе како брзо увлаче дим цигарете? Не може бити боље рекламе за дуванске производе, тако да пролазник непушач размишља о цигарети када види овакве скупине пушача по улицама и размишља о томе да је овакав закон предложила нека дуванска индустрија, јер њој највише иде у корист.

Не можемо се отети утиску да су пушачи овом нормом из задимљених просторија кренули на улице да их сви виде и да опет нормално загађују околину.

Иако је Закон прописао да пушачи имају право на коришћење здравственог осигурања приликом одвикавања од пушења, па је на тај начин приближио ову зависност алкохолизму и наркоманији, ипак није дефинисао пушење дувана као наркоманију.

Једини прави назив за никотинску зависност је наркоманија. Никотин се врло брзо излучује из организма и због тога се код пушача ствара потреба да „нахрани“ организам новом количином, па брзо пали цигарету и трује себе и околину.

Кад закон дозвољава пушење у просторијама у којима бораве корисници установа социјалне заштите за смјештај непокретних и тешко покретних лица, особа са инвалидитетом, душевно оболелих лица, као и лица која су ометена у развоју, пацијенти специјалних болница за лијечење психијатријских болести, односно пацијенти психијатријских одјељења и корисници установа и одје-

љења за палијативну његу, онда слободно можемо констатовати да је оваквом одредбом законодавац дао знак да пушење у овим случајевима сматра као лијек.

Тако, долазимо до закључка да поједине законске одредбе, као што је цитирани члан 9 Закона, потпуно одударају од самог назива закона и не штите становништво од изложености дуванском диму. Непокретна лица су немоћна да се старају о себи, као и пацијенти психијатријских одјељења, а пушење је дозвољено тамо гдје они бораве. Кроз призму оваквих одредаба може се видјети да нема стварне жеље да се пушење дувана и дуванских производа назове правим именом – наркоманија – и да се предузму мјере како би се одвикли зависници од дувана.

Стављање разних наљепница на кутије цигарета, које упозоравају да пушење изазива рак, представља декор на који се навикавају пушачи. Од анкетираних пушача, само је 10 % рекло да их је то засметало када су први пут видјели натпис на кутији, а послије су то доживљавали као и сваки други дизајн. Осталих 90 % нису ни први пут обраћали пажњу када су прочитали натпис. За младе је натпис о штетности прави изазов, због чега желе да пробају цигарете.

5. ЗАШТИТА СТАНОВНИШТВА ОД ДУВАНСКОГ ДИМА *DE LEGE FERENDA*

У неколико тачака покушаћемо изнијети наш приједлог за стварну заштиту становништва од дуванског дима, који је не само директни убица пушача и непушача, већ и узрочник смањене радне способности пушача и његовог себичног односа према породици и друштву. Пушач пуши над главом властитог и туђег дјетета у колијевци, на свадби и сахрани. Он нема обзира.

Предлажемо:

1. Да се пушење дувана и дуванских производа забрани у свим предузећима, установама, у сваком превозном средству, а не само у јавном превозу, улицама и друмовима, спортским и другим приредбама;
2. Да се забрани и у свим ресторанима, без одређивања било какве пушачке просторије или простора;

3. Да се не дозволи јавно приказивање филмова у којима глумци пуше или слике у новинама и периодици гдје се актери виде са цигаретама;
4. Да се на свим ТВ каналима и радио станицама обавезно свакодневно одвоји сат времена за материјале који свједоче о погубности пушења.

Продаја дувана може бити дозвољена само у специјалним продавницама за дуван, које ће бити високо опорезоване и изложене континуираној контроли државе.

Дувански производи морају бити опрезовани тако високо да им је малопродајна цијена десет пута већа него што је данас у Републици Српској.

У сваком случају, треба назвати наркоманијом ову зависност и примијенити сва средства борбе против ње као и осталих нарко зависности.

Путем медија позивати све људе који су добили тешке болести усљед пушења дувана да туже судовима дуванске компаније за накнаду штете, а дуванске компаније обавезати да су дужне редовно годишње да уплаћују у фонд за осигурање средстава за накнаду штете свим оним који су страдали од употребе дуванског дима.

Једино би се тако свеобухватном борбом против никотинске зависности могло сматрати да законодавац искрено жели да заштити живот и здравље свог становништва.

6. ЗАКЉУЧАК

Заштита становништва од изложености дуванском диму на постиже се парцијалним рјешењима, као што је то учинио законодавац у Србији и Републици Српској.

Стављање разних упозорења на дуванске производе, која би требало да утичу на то да уживаоца дуванског дима одврате од куповине производа, у пракси се показују као изазов младој популацији да проба је ли то тако опасно као што пише на кутији. Анкетирањем пушача старости од двадесет пет до педесет година дошли смо до закључка да они тако истакнута упозорења на кутијама цигарета доживљавају као декор и да их то уопште не дотиче. Тако, та упозорења су потпуни промашај државе у заштити становништва од изложености дуванском диму. Све док главни ју-

наци филмова пуше, док ђаци виде своје наставнике како пуше ван оквира школског дворишта, док се изнад благајне продавница у којима се купују хљеб и млијеко налази букет кутија цигарета, не може се уопште говорити о искреној борби за здравље становништва. Повећањем стопе пореза, одређивањем специјалних продавница за продају дувана и забраном пушења на свим мјестима може се постићи велики степен заштите и пушача и непушача.

Professor Dr. Stanka Stjepanović

Faculty of Law University of East Sarajevo

PROTECTION OF POPULATION FROM TOBACCO EXPOSURE

Summary

The protection of the population from tobacco exposure achieved partial solutions, as did legislators in Serbia and the Serbian Republic. Various warnings printed on tobacco products, which should affect the fact that drug addict's smoke deter from the purchase of the product, are shown in practice as a challenge to the young population to just test if it is as dangerous as it says on the pack. Survey conducted among smokers between the ages of twenty-five to fifty years showed that they perceive warnings on cigarette packs as decoration and that they are not disturbed by them in any way.

Thus, these warnings have proven total failure of the state in protecting the population from exposure to tobacco smoke. As long as the main film characters smoke, while students see their teachers smoking outside the school yard, while shop counters where bread and milk are sold are covered with cigarette packs, one cannot even speak of a genuine struggle for health. It is by increasing tax rates, setting up special stores for the sale of cigarettes and banning smoking in all places that a high degree of protection can be achieved.

Key words: *Smoking prohibition; Protection; Health; Peril; Addiction.*